

Műfaji és versszerkesztési kérdések Ungvárnémeti 1816-os *Versei* című kötetében

„Vályi Nagy Ferencz barátunk [...] kiküldé nekem az Ungvár-Németi Tóth László Verseinek hozzám szóló nyalábját. Képzeli Uram mely éjjelem volt ezen öröm után, mert azokat eddig ismeri. Eggy hatalmas ifju férjfiival nevededett felekezetünk.”¹

(Kazinczy Ferenc levele Szemere Pálnak)

1. Kazinczy instrukciói és a kötetszerkezetek kialakulása

Ungvárnémeti Tóth László lírája az 1810-es évek közepétől kezdve a korábban készült *Niza vagy is másképpen a' senge szerelem dallokban* című kéziratos kötetéhez képest – melyre leginkább Csokonai öröksége, iskolai versírási gyakorlatai és a korabeli poétai románok hatottak – eltérő fejlődési-tájékoztató irányokat mutat: helléni áhítat járja át sorait, eszményei közül is leginkább Pindarosz szelleme nyomán halad,² mitológiai történeteket dolgoz fel műveiben, a magyar mellett görög nyelven is versel, antik mértéket és strófákat használ. Klasszikus stúdiumai annak ellenére is a görögök utánzóivá teszik, hogy Rájnis József, Révai Miklós, Baróti Szabó Dávid és Virág Benedek is inkább az ókori latin poétákat imitálják és ültetik át magyar nyelvre. Elméleti önképzése során megismerkedik a Kazinczy-kör által kedvelt teoretikusok írásaival: Eschenburg drámapoétikai nézetei, Bouterwek műfajelméleti tézisei és más pregnáns német esztétikai stúdiumok alakítják a gondolatmenetét. Mindezzel párhuzamosan a görögös-németes neoklasszika művészetelmélete válik mércéjévé, ugyanis a szövegek sokszori átdolgozása, a folyamatos korrekció igénye, a stíluszintek és azoknak megfelelő stílusárnyalatok követelménye, valamint a műfajoknak a fentebb stíl alapján történő értelmezése és elrendezése vezérli.

Ungvárnémeti Tóth László vélhetően 1814 késő telén–kora tavaszán vette fel a kapcsolatot Kazinczy Ferencsel,³ s a beavatás pillanatától kezdve a levelezés fórumának keretei közt váltak ismertté addigi és újonnan készülő költeményei, miként Mestere a kéziratok könyvbe rendezésének szándékáról és folyamatáról is innen értesülhetett. A Széphalom által közvetített elvárásoknak megfelelően tudatosan megkonstruált, publikálásra szánt kötetekben gondolkodik, vagyis számít a közönség véleményére-bírálataira, nem véletlenül válik a költemények egyik fontos témájává a kritikák jellege és a recenzensek magatartása. A fiatal poéta 1814-ben, a „bejelentkezés” esztendejének tavaszán adja postára első olyan levelét, melyből Kazinczy a kéziratoknak a bevett esztétikai tételek alapján szerkesztett kompozícióját olvashatja ki.⁴

Tanítványa az eladdig elkészült metrumos szövegek címeit a következő felépített rendszerben közli: az első részbe az utóbb vélhetően megsemmisült, s általa folyó beszédű vígjátékként megnevezett *Nószó Arisztip* című darabját szánja, melyet egyébként nem sokkal később Kazinczy Kölcseynek küldött soraiban háromfelvonásos drámaként emleget,⁵ a komédiát a publikált kötet zárlatába kerülő, „hat lábú elegyes Jámbusokban” íródott *Nártzis* című szomorújáték követné, s ezzel kapcsolatban Ungvárnémeti részéről a rövidítés határozott szándéka fogalmazódik meg. A harmadik egységet hat vagy hét óda, továbbá magyar–görög epigrammák jelentenek, bár az idegen nyelvű versek színvonalával kapcsolatos aggodalmának több bekezdésben is hangot ad, a negyedik fejezet alá pedig két „szatíra nemű” hexameteres levelet vonna. Beszámol még néhány már elkészült balladáról, ezeknek a közlését illetően azonban még bizonytalankodik.⁶ A szerkezetből jól látható, hogy a kötet elejére drámáit szánja, a költeményeket műfaji rendbe osztja be, a versek sorrendjét pedig a kor szokásos elrendezési gyakorlata határozza meg:⁷ az ódák után az epigrammák jönnek, s azokat az epistolák követik. Ungvárnémeti Tóth László néhány héttel később már kilenc-tíz árkusnyi kész szövegről ír, továbbá az utolsó simítások befejezésére vonatkozóan hűvényt jelöli meg végső határidőként. Mindeközben atyamesteri funkciót ajánl fel levelezőpartnerének, helyesírási hibáinak javítására, a helytelen ékezetek korrigálására és a műalkotások válogató rostálására kéri fel.⁸ 1814. március 29-én keltezett levelében⁹ a manuscriptumok erőteljes szaporodását jelenti be, és a szelekció szükséges voltáról szól: a két dráma közül a vígjáték elhagyását fontolgatja, indoklásában a tragédiaköltés dicsőséges voltáról és a kötött verslábak írásával kapcsolatos nehézségeiről számol be, s ezenfelül három költemény (*Ágrai esküvés* és két tanító Levél) kapcsán vár Széphalomról konkrét tanácsokat. Jó két hónap elteltével a görög nyelvű tükörfordításos szövegek nagyobb arányú szerepeltetését tervezi, valamint a lap aljára kerülő jegyzetformulákban állapodik meg. Utóbb e magyarító és értelmezői funkciójú textusokat az 1816-os kötetben a glosszák képviselik, a görög–magyar nyelvű nyomtatványban pedig mindezt az egyes műfaji csoportok végére mellékelte jegyzetek formájában oldja meg.

Sajnos mindazok a levelek, melyekben Kazinczy Ferenc kötetszerkesztési javaslatokat tett, elvesztek, így csupán Ungvárnémeti válaszaiból rekonstruálhatók és csak részlegesen tárhatók fel a széphalmi instrukciók. Tóth László 1814 áprilisában megköszöni Mesterének a kéziratok összeállításának sorrendjére tett javaslatait, és végleges variációként a következő felosztást helyesli: „Nagyon tetszik az a’ rend, mellyet a’ Tekintetes Úr javallani méltóztatik, hogy tudni illik első helyen álljanak a’ görög Ódák, ’s Epigrammák, ezeket kövessék a’ magyar Ódák, ’s Epigrammák,- majd a’ két Epistolák, ’s leg utól a’ két Drámák.”¹⁰ A levélrészletből kiolvasható, hogy a poeta ekkor még az utóbb két kötetben publikált verseit egy könyvben tenné közzé, sőt

korábbi szándékával szemben az eredeti koncepcióhoz nyúl vissza, ugyanis ebben a csoportosításban a vígjáték és a tragédia megjelentetése egyaránt szerepel. Az egy esztendővel azelőtti változathoz képest azonban beszédes különbséget mutat a sorrend: a költemények és drámák helyet cserélnének, a verseken belüli műfaji elrendezés és egymásutániség viszont változatlan maradna. Ugyanebben a levélben a költő a könyv címére vonatkozó javaslatot is akceptálja, s ezenfelül egy előbeszéd elkészítésére is hajlandóságot mutat. Később aztán Ungvárnémeti Tóth László már-már szolgai módon követi példaképe utasításait, tudniillik többek között a kéziratok két részre bontására vonatkozó javaslatát is elfogadja, s így 1815 októberére a bilingvis kötet utóbb ismeretes szerkezete is nagyjából kialakul: „...görög verseimet szép darabokkal meg szaporítva; – a’ Tekintetes Úr tanácsa szerint, egyéb munkáimtól külön választva; magyarázattal, jegyzetekkel, ‘s egy rövid critizáló Szótárral meg erősítve, újonnan le tisztálhattam...”¹¹

Míg a *Nizában* a történet folyása határozta meg a 45 költemény három könyvre épülő felosztását,¹² addig a Kazinczy-iskola „diák”-ja nyomtatásban közölt szövegei esetében egy, a korábbiaktól eltérő vezérelvet alkalmaz, hisz azokat műfaji azonosságuk alapján csoportosítja és a *variabilitas* válik vezérlő elvvé. Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban közzétett *Versei*¹³ kötetét a *Nárcisz*-dráma és néhány költemény tematikus összefüggése, az író grammatikai-esztétikai nézeteit megfogalmazó, a műveket magyarázó, de azokkal csak részben összefüggő glosszák, továbbá a fentebb stíl eszményét szem előtt tartó műfaji csoportosítás formálják kerek egészé. A felsorolt szempontok közül e dolgozat keretei közt csupán a harmadik kérdésre koncentrálnunk.¹⁴ Ungvárnémeti tudatos elrendezésében a bevezetőnek szánt és a szerző nyelvészeti-irodalomelméleti tájékozódásának értelmezésében kulcsfontosságú szerepet betöltő Czinke Ferencsel váltott levél után az első egységet összesen tizennégy szapphói, alkaioszi és egyéb mértékes formában írt óda és 31 epigramma alkotja. A második fejezetben két, a nemzeti történelem témájából merítő románc, valamint egy házassági ének olvasható. A harmadikban hat-hat Floriánból és Phaedrusból átültetett didaktikus célzatú, rövid terjedelmű apológ található, melyeket tizennégy saját szerzőségű mese zár. A negyedik részt a korban közkedvelt episztolák (összesen négy) foglalják el, s azokat az önszerető ifjú történetét feldolgozó, mitológiai témájú dráma követi, a kötet végére pedig a glosszák kerültek. Az 1818-ban publikált *Görög versei, Magyar tolmácsolattal*¹⁵ című kiadvány konstrukciója a két évvel korábbi anyaggal nyilvánvaló hasonlóságokat mutat: a műfaji elrendezés szervező ereje, valamint az egyes költeményekhez rendkívül szorosán kapcsolódó magyarázó jegyzetek egységesítik és tartják össze az alkotásokat. A teoretikus stúdiumokról, herderi futamokat követő és görögségélményről informáló bevezetés után négy pindaroszi és hét egyéb mértékben írt óda következik, s e fenséges darabokhoz csatlakozó kommentárok a szövegek forrásairól és min-

táiról informálnak. Az 1816-os munkához hasonlóan a struktúra második részébe az epigrammák (összesen 51) és az e művek filológiai háttérét, vers-tani ismérveit felsoroló jegyzetek kerültek. A románcokat, az apológokat és az epithalamiont a bilingvis kötetben három idill helyettesíti, s a költeményeket feltáró textusokban Ungvárnémeti alapos, megfontolt definíciókat közöl az idillről és az elégiáról, melyeket – szemben egyéb műfajelméleti tanulmányaival – a *Hasznos Mulatságok* hasábjain nem nyomtatott ki. Az 1818-as könyv három – a barátságról, a tudományról és a szerző görögségkultuszáról szóló – episztolával zárul.

2. Az ódák

A klasszicista műfaji hierarchiának megfelelően az 1816-os nyomtatvány nyitányában ódák olvashatók, melyeket első szinten alaki tulajdonságaik alapján érdemes megközelíteni, ugyanis csupán az egység felütésében szereplő költemények felelnek meg minden tekintetben a műfajjal szemben támasztott elemi követelményeknek. A verstípusok és -szerkezetek leírása a következő szempontok figyelembevételével végezhető el: szükségesnek látszik a címnek és kontextusának elemzése, a cím és szöveg viszonyának feltárása, a versek képvilágának értelmezése, az időszerkezet és beszédhelyzet taglálása, a versszerkezetek meghatározása, a felütések és zárlatok kommentálása, valamint a műalkotás mondatformáinak analizálása.¹⁶

Ungvárnémeti – elsősorban Kazinczy hatására – a fentebb stíl fogalmán vélhetően az ódai hangnemet értette, műfaji szinten azonban annak tisztaságát csak néhány esetben érte el.¹⁷ Így fordulhatott elő, hogy a *Versei* című nyomtatványban kizárólag az első négy vers írható le ódaként: az *Agrai fel-
esküvés* mitológiai kontextusában a költészet misztériumába történő beavatás mozzanata és példaképeinek listája (Descartes, Kant, Dugonics, Gvadányi, Földi, majd a zárlatban a kanonikus rendnek megfelelően a Kazinczy–Kis–Virág íróhármás) biztosítja a magasztos hangnemet, *A' magyar nemzethez* című költemény erős, pátosszal teli sorokban íródott: hazafias témája és történelmünk nagyjainak említése (például István, László, Mátyás, Lajos stb. és az akkor uralkodó Ferenc) adja a vers gerincét. *A' világosság* a felvilágosodás általános és emelkedett jelképeit (dicső nap, fénylő csillag, káoszból világosság) és a fénytannak¹⁸ a korban elfogadott tételeit zengi, a *Máriuszhoz a' Carthágó düledékein* című darab egy Plutarkhosztól származó¹⁹ történetet dolgoz fel.²⁰ Az 1816-ban közzétett kiadvány további tizenegy ódát tartalmaz, melyek mindegyike a műfaj módosult, differenciált változatát képviseli. A *Cseresnyés Sándor barátomhoz* című darab az episztolákkal²¹ és a panegyricusokkal határos, dalformában és könnyedebb hangnemben szólal meg *A' Barátságához*, *A' senge szerelem* és *A' Szerencse*. Az anakreóni sugallat jellegzetes vonásai érezhetőek *A' Tisztválasztás* hajlékony, kecses, játékos strófaiban, a *Laura keserve Hőse*, *Daphnisz felett* című óda pedig az idillekkel és a pásztor-

költeményekkel mutat rokonságot. Külön érdemes kitérni a *Gróf Desevffi Amália kis-aszszonyhoz*, a *Szilassy Ágnes kis-aszszonyhoz*, a *Rhédey Catharina kis-aszszonyhoz* és a *Krieger Josepha kis-aszszonyhoz* szóló – Weöres Sándor által barokk bókverseknek²² nevezett énekekre –, melyek közül az első és a harmadik az anakreóni dalokhoz közelít, a második kismértékben az ódák klasszikus felépítésére emlékeztet, a negyedik pedig epigrammatikus tömörséggel és stílusban fogalmazza meg mondanivalóját.

A verstípusok és szerkezetek meghatározása felől is sokszínű, változatos képet mutat Ungvárnémeti első nyomtatásos kötete. A cím és műalkotások viszonyának/kontextusának vizsgálata jól mutatja: az óda csoportjában szereplő versek nagyobbik részében a költemény szövege megfelel a cím okozta várakozásnak, a címek pedig többségükben a szöveg alanyára vagy tárgyára utalnak. Az elmondottak alól kivételt képez az *Agrai felesküvés*, ugyanis csupán az első négy és a 12. strófa kapcsolódik a címben jelzett misztérium témájához – bár lazábban a példaképek sora is illeszkedik a kontextusba. *A' magyar nemzethez* felhívást ígér a magyarsághoz, de az előzetes számitások csak a zárlatban igazolódnak, s ott is csupán egy a királyhoz szóló dicshimnusz formájában csendül fel a szózat hangja. A *Cseresnyés Sándor barátomhoz* címében az iskolatárshoz intézett gondolatokat sejtet, valójában azonban az első és utolsó részében az ihletettek bátorítása hangzik el, miként a középső sorokban a tengeri vihar-metafa segítségével a költészet hatalmát hangsúlyozza. Az ódák képvilágának-metaforáinak tanulmányozása néhány jól elkülöníthető csoportba tagolja a költeményeket: az első változat (*Agrai felesküvés*; *Laura keserve Hőse*, *Daphnisz felett*; *A' Barátságához*; *Máriuszhoz a' Carthágó dűledékein*) az antik mitológia, a kultusz és a misztérium bevett tárgyait, jelenségeit festi le, a második osztályba (*A' magyar nemzethez*; *Cseresnyés Sándor barátomhoz*; *A' világosság*) a felvilágosodás toposzait felhasználó és Berzsenyi nagy formátumú képeire emlékeztető versek sorolhatók, a harmadik forma (*A' senge szerelem*; *Gróf Desevffi Amália kis-aszszonyhoz*; *Szilassy Ágnes kis-aszszonyhoz*; *Rhédey Catharina kis-aszszonyhoz*; *Krieger Josepha kis-aszszonyhoz*) a Nizára emlékeztető, buja, telített, rokokó képvilágból merít, a negyedik variánst (*A' Szerencse*; *A' Tisztválasztás*) az anakreóni dalok játékos képei testesítik meg. Az ódák időszerkezetéről elmondható: az udvarló énekek és dalformájúak főleg jelen időben íródtak, hat költemény (*Agrai felesküvés*; *A' magyar nemzethez*; *A' világosság*; *Cseresnyés Sándor barátomhoz*; *Máriuszhoz a' Carthágó dűledékein* és *A' senge szerelem*) jelen és múlt váltakozásán alapul, s azok közül az utolsó kettő esetében idő- és egyben értékszembesítés történik. A beszédhelyzet taglalása kapcsán fontos jelezni, hogy az ódarészbe sorolt darabok többségében a megszólalás módja egységes, csupán négy költemény esetében észlelhető váltás a szöveg során: *Agrai felesküvés* (I/1, I/2), *A' Barátságához* (I/1, I/2, I/3, Tsz/1), *A' Szerencse* (I/1, I/3) és *Krieger Josepha kis-aszszonyhoz* (I/1–3).

A *Versei* kiadványban a struktúrák többsége egyszerű, két óda azonban (*A' világoŝság; A' Szerencse*) a lírai-értekező típus átmeneti változatába sorolható, a *Máriuszhoz a' Carthágó düledékein* és *A' senge szerelem* pedig összetett szerkezetű értékszembeŝítı költemény. Külön érdemes kitérni a *Cseresnyés Sándor barátomhoz* felépítésére, a nyitányban felvillantott gondolat ugyanis a zárlatban kisebb módosításokkal megismétlödik, s így valójában hídszerkezetű az alkotás. Az 1816-os ódák többségében a zárlatok és a felütések a klasszicizmus követelményeinek megfelelıen didaktikus kijelentések. Kizárólag négy költemény tér el a merev szabályoktól: az *Agrai felesküvés* szentenciózus futamok helyett a rendkívül szubjektív „Borzadok” szóval kezdődik, *A' senge szerelem* utolsó egysége antitetikus, *A' Tisztválasztás* feltételes módú felütése és kérdéssel történı lezárása sem szokványos, ahogy a *Laura keserve Hóŝe, Daphnisz felett* is modernebb szerkesztésű, ugyanis kerüli a maximákat gradációs kezdetében és végében. A *Versei* kötet ódáinak nagyobbik részében kezdetleges a mondatok, sorok és strófák felépítése: a klasszicista doktrínáknak megfelelıen tulajdonképpen egy-egy jól körülírható gondolatot tartalmaznak. Az Ungvárnémeti-líra azonban ebben a kérdésben is szolgál néhány újdonsággal:²³ *A' világoŝság* 4–5. szakaszai egymásba hajlanak, a *Máriuszhoz a' Carthágó düledékein* című óda kulcsrészében (3–4., 5–6. strófa) a sorok átívelnek egymásba, a *Cseresnyés Sándor barátomhoz* című versben közbevetések és közbeékelések találhatók, *A' Barátságához* című költeményben a sorok és gondolatok általában nem esnek egybe, *A' senge szerelemben* a mondatok szerves formájúak, továbbá a *Laura keserve Hóŝe, Daphnisz felett* szabálytalan, zaklatott mondatai és a 2–6. strófák szakaszkezdő „Kesergem” felkiáltásai teljesen megtörik a merev, klasszicista strukturálási módot.

3. A kötetek egyéb műfajai: az epigrammák, az apológok, a románcok, valamint az epithalamion

Az epigrammák tematikus csoportosítására vonatkozóan teljes mértékben elfogadhatónak látszik Tóth Sándor Attila felosztása, amelynek alapján az 1816-os darabok öt egységbe (személyeket dicsőítők, pásztori-szerelmi, csipkelődők, természettudományos-bölcseletiek, mítoszi-allegorikusak) tagolhatók.²⁴ A műfaj primer jelentésében az ókori görögöknél sírkövekre és emlékoszlopokra vésett rövid, tömör felirat volt, s ezt az elsődleges értelmet Ungvárnémeti korpuszában csupán az 1818-ban kiadott bilingvis kötet három költeménye (*Révai sírczíme; Vinterl sírczíme; Szombati sírczíme*) testesíti meg. Az óda-fejezethez hasonlóan Tóth László epigrammaciklusában is felfedezhető hét olyan költemény, amely a műfaj alapvető jellemzőit nem mutatja. A *Kazinczyhoz: Ismételtenül* című a tömörség, a rövidség és a plaszticitás követelményének nem felel meg, a magasztos téma (a széphalmi mester köszöntése, illetve egy mitológiai kép társítása) és az emelkedett hangnem okán a műalkotás inkább az óda karakterjegyeit hordozza. A *Daphné* terjedelmé-

ben jócskán meghaladja egy átlagos epigramma hosszúságát, továbbá a lakonikus jelleg hiánya, a megcsontosodott forma megbontása, a görög téma és a stíluseszközök az idillekhez közelítik a verset. A dalok kompozíciós sajátosságait és könnyedebb témáit három epigramma hordozza: az *Egy ifjúhoz* a szomorújátékkal való összeolvashatósága miatt válik a könyv egyik kulcversévé, a *Fábiusz, és Minúciusz* című semmilyen elemében sem mutatja az iskolás didaxist, a szemléltetőséget és kihegyezettséget, *Az előre-fizetést* a lant és virág képe az apológok záródarabjával (*A' Poéta, és a' Kertész*) köti össze. *A' sok barát* és *A' Jelen-szerető* felépítése és hangneme az anakreóni énekekre emlékeztet: míg az előbbi költeménynek az ismétlések sorozata ad sajátos hangulatot és ritmust, addig az utóbbi verset kecsessége, bájossága és játékos sorai tették a Weöres-féle gyűjtemények fontos darabjává és a XX. századi antológiák gyakran közölt költeményévé. A *Versei* kötet epigrammái a korabeli, leginkább német nyelvű és vélhetően Ungvárnémeti által is forgatott esztétikák műfajelméleti definíciói alapján is tanulmányozhatók. Lessing meghatározása szerint az epigrammák két jól elkülöníthető egységre bonthatók fel: a szerző az exozícióban a témát közli, melyet a csattanós klauzula fejez be.²⁵ A műfaj ezen klasszikus változata kötött felépítésű, ugyanis zárlatában minden esetben bölcs mondásnak kell szerepelnie, s gyakorta a felütésben is szentencia fordul elő. Míg az 1816-os kötetből csupán két költemény (*Archiméd pontja, Strátó tanácsa*) mutatja a fent leírt szerkezetet, addig a két nyelvű kiadvány számos darabjában kimutatható az előtagból és rövid, szellemes utótagból álló váz. Herder az epigramma általános és Lessing alapján leírt definíciójával szemben egészen más költői eszközöket tartott kívánatosnak: a rövidség-kiélezettség helyébe az egységes nézőpontot állítja, a csattanót pedig a megnyugtató zárás váltja fel nála.²⁶ A Herder értelmében vett szerkezettel a *Versei* kötet következő költeményei jellemezhetők: *Lysánder, és Phárnabaz; Democrit Abderában; Corydon Dóriszhoz*. Hegel esztétikájának vonatkozó egysége alapján az epigrammák két részre oszthatók fel:²⁷ a lírai típus alá – melyben a költő érzelmeit, ötleteit, tréfáit mondja el – Tóth László élő személyekhez szóló epigrammái sorolhatók. Egyébként az 1816-ban kiadott kötet valamennyi ilyen verse magasztaló hangnemben készült (csupán a későbbi magyar–görög kiadványban olvasható három progisztikus modorban megszólaló epigramma: *Érzékihez; Rozgonyihoz; Tünyihoz*). A Hegel-féle meghatározás szerint a másik csoportot az epikus epigrammák jelentik, ahol is a vers első felében a tény vagy tárgy leírása, a második részben pedig az okoló magyarázat rögzítése történik meg. Ungvárnémeti bölcselkedő-ismeretterjesztő epigrammái az utóbbi változat követelményeinek felelnek meg: a *Prométh* című a mitológiai történet egy kisebb részletét meséli el, a *Plátó lelké*ben, a *Synthesis, analysis*ben és *Az igazságban* a filozófiai téma szentenciózus, iskolai keretben szólal meg, *A lélek karjának jegye* mögött Tóth Sándor plato-

nista háttérret sejt,²⁸ *Az ember alkotja* a test-lélek fogalomhoz kötődő gondolatokat közül.

A Kazinczy-körben többen próbálkoztak meseírással, esztétikai hatást azonban kizárólag Ungvárnémeti és Vitkovics Mihály esetében lehet felfedezni.²⁹ A *Versei* kötetben közzétett apológok az irodalom, a művészet és a dulce/utilitas témaköreihez kapcsolódnak, s e szövegek gyakorta allegorikusak, bennünk a tanító-felhívó, illetve a polemizáló szándék dominál. Ungvárnémeti meséi verses formájúak, moralizáló vagy gyakorlati tanácsokat adó tételszerű konklúzióval fejeződnek be. Csatlakozunk Tóth Sándor álláspontjához, amely szerint³⁰ az apológ-ciklus két részre bontható: az egyik változatban a leíró-elbeszélő szerkezetek váltakozása adja a struktúrát, a másik csoportba pedig a dialogikus felépítésűek tartoznak. Úgy látjuk, a hagyományos műfaji követelményeknek leginkább a Phaedrústól szabadon fordított hat mese felel meg, ugyanis ezen didaktikus tartalmú szövegek többségében (*A' Róka, és a' Szőlő; A' Béka, és a' Bika; A' Kecskék, és a' Bakok; A' Csirke, és a' Gyöngy*) állatok szerepelnek, a hangnem moralizáló, a mondatok a klasszicizmus követelményeinek megfelelően szentenciózus maximák, a felütesekben és zárlatokban egy-egy megfontolandó erkölcsi tétel szerepel, valamint a mondanivalóhoz todalékszerűen kapcsolódó tanulság epigrammatikus csattanókban hangzik el. Tóth László Florián-átültetése, melyekben az eredeti szerkezetekhez és mondanivalókhoz képest ugyancsak jelentős módosításokat végzett, kevésbé didaktikusak, témájukat tekintve leginkább a honi irodalom jelenségeihez kötődnek. A meséket jellemző tanító szándék is burkoltabb formában nyilvánul meg csupán, továbbá az apológok közül néhány kevésbé hordozza a műfaj kritériumait: példának okán *A' Hernyó* és *A' Vipera, és a' Nadály* címűekben az egységes nézőpont és a csattanó nélküli zárlat a herderi típusú epigrammákra emlékeztet. A Florián-fordítások ritkábban kezdődnek és záródnak csattanóval, a szerves formájú mondatok a struktúrálási készségnek egy magasabb szintű formájáról tanúskodnak. Az apológok-ciklus második felében tizennégy eredeti Ungvárnémeti-szöveg szerepel, s a szerzőt láthatóan határozott cél vezérelte: a korszak kritikai mozgalmait, nyelvészeti vitáit kívánta megjeleníteni. *A' Csíz* címűben szatirikus tónban a neologizmus védelme mellett tör lándzsát, *A' Hajókban* és *A' Veréb, és a' Fecske*ben filozofikus bölcselkedés hangzik el, *A' Darásban* a kritikusokat a címben szereplő állathoz hasonlítja, *A' Magvető* zárlatában az írókra és a recenziésekre vonatkozó tételek szerepelnek, *A' Vinczlér, és a' fia* című mesében pedig a magyar literátorok versengésére utal. A hasznosság és gyönyörködtetés témája rejtetten az apológ-ciklus szinte mindegyik darabjában megjelenik, nyíltan *A' Pók, és a' Selyem-bogár*, valamint *A' Poéta, és a' Kertész* címűekben csendül fel. Ungvárnémeti saját szerzőségű apológjai a szereplőket tekintve több változatot mutatnak: öt allegorikus, állatszereplőket felvonultató darab olvasható, személyekről négy mese szól, további kettő tárgyat vagy

elvont fogalmat ábrázol, három költemény mitológiai témát boncolgat. Az apológ műfaji normáit hét vers lépi át, melyek közül az *Ámor, és Zephir* a dalok könnyedebb tónján szólal meg, *A' Poéta, és a' Kertész* pedig egy konstruált dialógus. További öt költemény tömör, lakonikus jellegű: a *Malacia* és *A' Darás* az epigrammák Lessing által adott definíciójának felelnek meg, ugyanis a tárgy leírása után csattanós zárlat következik, az *August, és a' Holló, a Jupiter, és Vénusz*, valamint a *Herkulesz* egységes nézőpontja és csendes zárlata a műfaj herderi változatához közelít. Ungvárnémeti originális apológjai nagyjából fele-fele arányban hagyományos és modernebb szerkesztésűek: egyik részük az epigrammákkal rokonítható, maximával kezdődnek és bölcs mondással zárulnak, a másik csoportot a dialogikus szerkesztésű mesék (például *A' Pók, és a' Selyem-bogár; Jupiter, és Vénusz; Ámor, és Zephir; Herkulesz; A' Poéta, és a' Kertész*) teszik, ahol is párbeszédeselem nyitja vagy végzi be a műveket.

Ungvárnémeti Tóth László 1816-ban publikált románcait és házassági énekét a történetmesélés igénye vonja közös vizsgálat alá. Az ódák némelyikében megpendített nemzeti tematika a románcokban tűnik újra fel: az „apró történetes dalok” rímes-időmértékes szakaszaiban a honi történelem nagyjai tűnnek fel. Ungvárnémeti balladáival túllép az érvényessé avatott műfajok körén, ugyanis ezen alkotások modora, szóhasználata és verselése nem felelt meg a fentebb stíl követelményeinek. Kazinczy az Ungvárnémeti-kéziratokból konstruálható kötet szerkesztetek egyikében sem számol a két szöveggel, ugyanis a románc stíluszintjének megfelelően népszerű szavak (henye, czudarka, bohó, bitangol stb.) és kádenciák találhatóak a költeményekben. Tóth László egyébként a *Hasznos Mulatságokban* közzétett tanulmányában³¹ a műfajjal kapcsolatosan a tiszta gondolatok követelményét, a lantos-könnyű ritmus kívánalmát és a történetek megjelenítésének kritériumát húzza alá, továbbá hangsúlyozza az együgyű, régi nyelvmód használatának lehetőségeit is. Az *Attila, és Marull* címűben, melynek háttérszövege Oláh Miklós Attila-életrajza,³² a hun fejedelem és azt istenné magasztosító költő történetét zengi el. A románc strófái jambikus lejtésű nyolc és hat szótagú, *xaxa* rímelésű négyes sorokból épülnek fel. Az *Árpád, és Zalán* témája a honfoglalás korába nyúlik vissza, s a történetet Anonymus gestájából merítette.³³ A románc verselése, jambikus jellege az előző vershez hasonlatos: 5–5–5–4 szótagszámú, *xaxa* rímelésű négysoros strófák adják a szerkezetet.

A hosszú, részletező címmel ellátott *Epithalamion Tekint. Szilassi Szilassy József Úrnak Tekint. Kis Rédei Rhédey Klára kis aszszonnyal öszve-kelésére* a nász-dal műfajának módosított változatát képviseli, ugyanis a kanonikus elvárásokkal szemben a vers nagyobbik hányadában a két fiatal szerelmének históriája idéződik fel, s az esküvő ábrázolása csak az ötödik zárórészben kezdődik el. Az előkelő leány és fiú kapcsolatának leírásához felhasznált költői eszközök egyébként az idillekhez közelítik a műalkotást. Nem véletlen talán az

sem, hogy a poeta kiemelkedő költeményeinek címeit felsoroló lajstromon, amely a Kazinczy-levelezésben folyamatosan cirkulált, menyegzői idill megnevezéssel szerepel a vers.³⁴ A korszak versírói gyakorlatában a házassági ének a széphalmi Mester által pusztításra ítélt alkalmi költészet csoportjába tartozott,³⁵ Ungvárnémeti Tóth Lászlónál azonban éppen a műfaj karakterjegyeinek átalakítása teszi lehetővé a szokványos formától való eltérést, a filozofikus részeknek a szövegbe történő szerves beépítését. A történet öt stációja egy-egy, éppen az adott rész tartalmához illő módosított refrénnel kezdődik: az első rész a gyermekek egymásra találásáról és a női-férfi értékekről szól, a második egység az udvarlás időszakát jeleníti meg, a harmadikban a búcsúzás fájdalmáról szól, a negyedik fejezet a közösségnek a gyermekszerelemről való véleményét fejtegeti, az ötödik szakasz pedig a házassági szertartást ábrázolja. Ungvárnémeti nászda – amely egyébként az életmű egyik legjobban strukturált darabja – szerkezeti tulajdonságait tekintve lírai-elbeszélő költemény, amely gradációs szentenciával kezdődik és bölcselkedő kijelentéssel zárul. Az epithalamion szerves mondatformái, a szövegen belüli többszöri közbeékelések (például a második refrént követően a pipacs szirmainak tépkedését és a neveik kezdőbetűinek a fába vésését ábrázoló képsoport) és dialogikus részek szétfeszítik a műfaj hagyományos kereteit.

4. Az episztolák

Ungvárnémeti nyomtatásban megjelent kötetének lírai része négy, a korabeli poétikai elvárások alapján szerkesztett episztolával zárul, melyek a műfajjal szemben támasztott követelményeknek mindenben megfelelnek. Annak ellenére, hogy a korban használatos poétikák a költői levelek esetében a stílus és hangnem tekintetében széles skálán mozgó változatokat is megengedtek, Tóth László ezen költeményei leginkább a fentebb stílhez kötődő témákban és modorban íródtak. Kazinczy és köre különös vonzalmat érzett az episztolák szerzésére, ugyanis a meghatározott személyekhez vagy csoporthoz szóló sorok egyrészt bölcséleti, filozófiai eszmék hordozójává válhattak, másrészt pedig egy-egy komolyabb polémiában a műfaj vitaeszközként is funkcionált. Ungvárnémeti költői levelei az életmű legértékesebb részét jelentik, ugyanis a korban fontos gondolatok (például önszeretet, a morálfilozófiához való helyes viszonyulás kérdése) eredeti hangon szólnak meg, valódi érzések és önálló stílus jellemzi azokat.

Az 1816-os episztolákban visszatérő témaként jelentkezik a sztoicizmus³⁶ gondolataival való vita és az azt felváltó eszmerendszerek jellemzése. Ungvárnémeti vélhetően sárospataki stúdiumai során (1808–1810³⁷) ismerkedett meg a morálfilozófia alapvető téziseivel: egyrészt a Református Kollégium történetét feldolgozó terjedelmes szakirodalomból kiolvasható, hogy az intézmény hétköznapi életében és a korabeli egyházi gyakorlatban fontos szerepet töltött be a morálfilozófia (például disputák, halotti búcsúztatók,

köszöntők),³⁸ s a diákoskodó Ungvárnémeti mindazzal nap mint nap kapcsolatba került, másrészt e tanok legjelentősebb hazai képviselői ebben a periódusban e híres protestáns iskolában tanítottak. Rozgonyi József, aki 1797–1823 közt filozófiát és esztétikát adott elő,³⁹ *Drágalátos részekből összeállított Ditsőség koronája* című neves írásában, valamint a tanintézmény és a város jeleseiről szerzett halotti prédikációiban (Vay Józsefre, Teleki Józsefre, Nyíri Istvánra, Major Józsefre stb.) a józan okosság legfontosabb tételeit eleveníti fel. Látzai Szabó József, az erkölcsi teológia tanára, éppen Ungvárnémetinek Patakra érkezésekor kezdte meg professzori működését a sárospataki főiskola tantestületében.⁴⁰ Valószínű, hogy a tógatusi szakra járó Ungvárnémeti a *Halhatatlanság' Oszlopa vagy-is némelly halotti versek* című írásának néhány fejezetéből (például *Idivetség' útja a' Halál!*; *Illőbb a' hólton örülni, mint érte búba merülni*; *A' kisdedeknek túrhetőbb halálok*) fontos gondolatokat merített. Nem zárható ki, hogy a fiatal poéta a pataki könyvtárban rendelkezésére álló, Látzai hasonló témájú szövegeit is forgatta iskolai vizsgáira, kurzusaira készülve.

Az 1816-os kötet első episztolájának (*A' SZÉP LELKŰ KAZINCZYHOZ, Midőn kedves Lyánykáját maga tanitná*) címe, az atyához szóló kilencsoros zárlat és általában a széphalmi mesternek a szülői szerepben történő dicsőítése alkalmi költeményt sejtet. Ennek ellenére a szöveg középső részében elhelyezett elmélkedés önálló gondolatokat közöl: a fogantatási-születési-oktatási körülmények kérdésével foglalkozik. A vers gondolati háttérét a francia filozófusok írásaiból (Diderot, Helvetius, Holbach, Rousseau, Voltaire) merített tételek és a locke-i eszme felelevenítése adja.⁴¹ A költői levél középpontjában voltaképpen a nevelés problematikája és az emberi természet tárgyköre áll, s a felvilágosodás e lényeges fogalmai kapcsán a költő a régiek véleményét idézi meg. A versben egy hosszabb egység erejéig a spártai és magyar körülmények különbözőségei tűnnek fel, azután a tabula rasa-tétel Kazinczynak, a bölcs nevelőnek a köszöntésébe torkollik. A költeményben előforduló személyek (Nevelő, dajka, az atya és leánya) és tárgyak (könyv, törvény, nyelv, iskola) még inkább erősítik a primer mondanivalót, vagyis az okítás szerepének fontosságát ismertetik fel. A *SENNOVICZ MÁTYÁS ÚRHOZ, midőn nagy reménységű fiacskája, JÁNOS ADOLF EDUÁRD, Eperjesről S. Patakra le jötte után tized nappal ki mulnék 1813. Esztendőben November 16-dik napján* barokkos hosszúságú címmel ellátott episztola két élesen elkülönülő részre osztható: az első egységben a morálfilozófia legfontosabb tételei idézőjelben, állító formában hangzanak el, majd a második részben a bölcsélettel való polémia érvrendszere szerepel, hogy aztán a szöveg utolsó soraiban a Komor és Igaz bölcs magatartásának összevetése hangozzék el. Az összehasonlítás a halálhoz és a világ jelenségeihez való kétféle viszonyulást jeleníti meg, ugyanis míg az előbbi rezzenéstelen arccal fogadja el a megfordíthatatlant, addig az utóbbi viselkedését részvétellel megtelt szíve vezérli. A költői levél utolsó

soraiban, melyeket Ungvárnémeti vélhetően az alkalom kedvéért ragasztott a már korábban is kész verséhez, a beszélő a fájdalommal küszködő atyához intézi szavait, s vigasztalásában az Igaz bölcs elgondolásait ismételi el újra.

A *VINCZÉHEZ a' Színt-vesztésről* című episztola, mely a korábbi episztóláktól eltérően kevésbé konkrét személyhez szól, két nagyobb kérdéskört dolgoz fel: az első, rövidebb egységben a Rousseau-tól eltanult világlátás szerint a romlatlanság állapotát és az aranykor felbomlását ábrázolja, majd a költői levél a továbbiakban az önszeretet⁴² problematikájával foglalkozik, mely témát aztán a kötet végén szereplő *Nárcisz*-drámában több nézőpontból is megvilágít.⁴³ Ungvárnémeti ezen költeménye az életmű egyik legértékesebb darabja, ugyanis a rendkívül összetett versstruktúrában különböző hangnemű egységek keresztezik egymást. A vers műfaja, képkincse, szcenikája és szerkesztése heterogén, ugyanis az önszeretetet jellemző részben utalások sorozata villan fel: a narcizmusról szóló sorokat a tisztos bölcs hangja váltja fel, majd azt a címzetthez szóló, egyes szám második személyben íródott futam zárja. A következő szakaszban példák felsorolása, ismét egy megszólítás, majd egy anekdotikus történet szerepel, s a levéljellegű rövid kiszólást Vincze szavai (szerep a szerepben) követik. A harmadik verselemben biblikus hangú a felütés, majd abba egy rövid és ismert epigramma variált változatát (műalkotás a műalkotásban) fűzi, továbbá a címzetthez intézett sorok után ismét egy bölcselkedő rész olvasható. A negyedik fejezetben klasszikus antik szerzőket (Horatius, Cicero) invokál, a szeretetről szóló biblikus hangú gondolatsort követően Pope-ra és Swiftre hivatkozik, majd néhány mesterség jellemzését végzi el és a kritikusok hangját imitálva zárja sorait. Az ötödik rész egy szerelmes vers betétével kezdődik, azt egy kiszólás szakítja félbe, továbbá a hűtlenségről filozofál. Az episztolát Bagamér a leginkább az előző vers Igaz bölcsének gondolataira emlékeztető szavai szintetizálják, végül pedig Camarina tavának⁴⁴ képével az önszeretet problémájához jut vissza. Az *Egy nyílt-szívű öreg levele ALADÁRHOZ, egy ifjú Könyv-Szerzőhöz* című episztola írója és megszólítottja nem azonosítható. Értelmezésünk szerint a fiktív szerző Kazinczyval azonos, illetve a címzett, a szigorú kritikáktól félelmet érző fiatal Ungvárnémetinek feleltethető meg. A levélformulát a gyakori kiszólások, az egyes szám első személyű beszédhelyzet és a csattanós, jövőbe mutató zárlat is erősíti. A szöveg tulajdonképpen leírások és példák sorozata: az ifjak jellemzése, Aladár könyvének vizsgálata, a mások és saját véleményének kifejtése tagolja a szöveget. A köz vélekedése összevethetőnek látszik a kézírásos *Niza* előszavában felvetett Grammatikusok és Vének ítéletével, akik a szerelmes verseket nem preferálják. Az ifjú szerző munkája kapcsán kirajzolódó álláspontok ebben az episztolában differenciáltabbakká válnak, s a jó írással kapcsolatos követelmények általánosabb módon fogalmazódnak meg: a tudományosság, az erkölcsi tanács, az elme és a jó ízlés minden körülmények közt kívánatosnak tűnik, továbbá a *Niza*-ciklus elő-

beszédéhez hasonlóan a túlzottan korai publikálás lehetőségével a beszélő itt sem ért egyet. A költői levél fiktív írója védelmébe veszi a fiatal szerzőt, s a zsenégék írását a tavasszal állítja párhuzamba, melyet utóbb teoretikus formában majd a Pindaroszról szóló tanulmányában fejt ki Ungvárnémeti.⁴⁵

Az ódák elemzéséhez hasonlóan az episztolákat is érdemes a verstípusok és szerkezetek felől megvizsgálni. A cím és kontextusának elemzése során megállapítható, hogy a költői levelek a cím okozta várákozásnak általában megfelelnek, kisebb eltérést csupán annyiban észlelhetünk, hogy az alkalmi jelleget sugalló kezdet után a szövegek filozofikus gondolatokat mutatnak be. Miként a versek szerkezete is többféle variánsra írható le, úgy a költemények felütése és zárata, valamint a műalkotások mondatformái is változatos képet mutatnak. A *A' SZÉP LELKŰ KAZINCZYHOZ...* felépítését tekintve egy bölcselkedő-reflexiós részből és egy Kazinczyhoz intézett szózatból áll, mely egy hosszan elnyúló szentenciával kezdődik és kevésbé didaktikus futammal zárul. A *SENNOVICZ MÁTYÁS ÚRHOZ...* című összetett felépítésű, értekezmesítő költői levél, antitetikus, gradációs felütéssel nyit („Nincsenek olly nyavaják...”) és egy bölcs mondással ér véget. A *VINCZÉHEZ a' Színtvesztésről* kompozíciója rendkívül bonyolult, ugyanis a szövegben előforduló utalások sorozata válik a kompozíció szervező elvévé, éppen ezért a nyitások és a befejezések is csupán a kisebb egységeken belül tárhatók fel. Az *Egy nyílt-szívű öreg levele...* keretes vagy hídszerkezetű: a kezdősorok kevésbé csattanós állítása a zárlatban okító célzattal, felszólító formában megismétlődik. A korábban leírtak fényében az alkotás az önmegszólító verstípushoz áll közel.

5. Zárás

Ungvárnémeti kötetének szerkezetét erőteljesen befolyásolták a Kazinczy-kör által sugalmazott normák: a korabeli doktrínáknak megfelelően műfaji egységekbe osztotta szövegeit, bár az egyes csoportokon belül gyakran keverednek a versnemek és módosulnak a kanonikus struktúrák. Ungvárnémeti nyomtatásos kötetei már a megjelenés pillanatában is csak kevés olvasóhoz jutottak el, miként a Kazinczy-körhöz tartozó írók közül is többen idegenkedve szemlélték e költeményeket. Elsőként az életművet újraolvasó Weöres Sándor emelte ki az alkotások éteri magasságát, a témák korszerűségét és a versvilág Berzsenyire emlékeztető hasonlóságait. Rákóczy Géza 1892-es és Tóth Sándor Attila nemrégiben megjelent Ungvárnémeti-monográfiája után alapvető fontosságú lenne a lassan kétszáz évvel ezelőtt nyomtatott kötet korszerű, kritikai igényű feldolgozása és kiadása.

1 Kazinczy Ferenc levelezése, sajtó alá rend. VÁCZY János, Bp., 1890–1911, XIII., 484. (A továbbiakban: *KazLev.*)

2 A görög poéta iránti érdeklődésének bizonyítéka a két esztendővel később kiadott bilingvis kötet élén álló négy Pindaros-utánzat (*Eleüzszi titok, Melpomena, Hermíne, Magyar hősök*), melyek egyéni dikcióról, a bonyolult ditirambikus strófák megszerkesztésének képességéről és önálló hangról tanúskodnak, valamint a *Tudományos Gyűjteményben* megjelent dolgozata: UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A költőnek remek példáiról, különösen Pindarról, s Pindarnak Versmértékéről*, TudGyűjt, 1818, VI, 54–89.

3 Ungvárnémeti Széphalomra postázott első levele elveszett, ismeretségük kezdetének időpontjára vonatkozóan azonban fontos adalékot tartalmaz egy 1815. március 15-én kelt levél: „Épen ma annak esztendeje, hogy engemet a' Tekintetes Úr becses levelére, 's nemes Barátságára méltóztatott!” (*KazLev.*, XII., 457.).

4 *KazLev.*, XI, 258–259.

5 „A' nősző Aristip Dráma 3 Felvonásban prózában...” (*KazLev.*, XI., 333.).

6 *KazLev.*, XI., 258–259.

7 A műfaj-elvű elrendezésre vonatkozóan néhány nevezetesebb kötet emelhető ki. Szemere Pál arról számol be Kazinczynak, hogy Báró Prónay így osztaná föl Berzsenyi verseit: „I. Könyv: Anacreonticumok (A' szerelmet éneklő darabok at érti ezen czímen) II. K. Ódák ... III. K. Epistolák.” (*KazLev.*, XI., 191.). Csetri Lajos Berzsenyi *Őskötetében* a tematikai és hangnemi verscsoportokban a versformai, hangnemi és tárgyi azonosság mellett eltérő elemeket is kimutat, s azokban a „változatoság gyönyörködtető igényét” tapintja (CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 19.). Kis János saját kötetét a következő konstrukcióban képzei el: első helyre Lantos Verseket – Énekeket és Ódákat helyezze, a második egységbe a Beszélő Verseket – Mesék és Regék tartoznának, a harmadik egységet a Tanító Verseket – Levelek és Szatírák képeznék, s hátulra az Elegyes versek maradnának (*KazLev.* XI, 297–300.). Fried István értekezésében a „józan hasznosság” elvére épülő könyvről

beszél: FRIED István, „...törpe növény a cedrusos erdőn”: *Kis János 1814–15-ös verses köteté = Klasszika és romantika között*, szerk. KULIN Ferenc és MARGÓCSY István, Bp., Szépirodalmi, 1990, 159–171.

8 *KazLev.*, XI, 266–267.

9 *KazLev.*, XI, 304–306.

10 *KazLev.*, XI, 351.

11 *KazLev.*, XIII, 226.

12 Minderre vonatkozóan: MERÉNYI Anamária, *Ungvárnémeti Tóth László Niza-kölete fejlődéstörténeti és kompozíciós-imitációs szempontból*, It, 2001/1, 42–56.

13 UNGVÁRNÉMETI TÓTH László *Versei*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1816.

14 A kötet tematikus feltárása, a bevezetések és a glosszák elemzése Ungvárnémeti irodalomesztétikai tájékozódásának vizsgálatával párhuzamosan végezhető el csupán, amire jelen dolgozat keretei közt nem vállalkozhatunk.

15 UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *Görög versei, Magyar tolmácsolattal*, Pesten, Trattner János Tamás betűivel, 1818.

16 Az elemzési szempontok kialakításához két tanulmányt használtunk: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A XVIII. század végi magyar költészet főbb típusai; Berzsenyi verstípusairól = Uő, Világkép és stílus*, Bp., Magvető, 1980, 37–74., 96–115.

17 Fried István az óda-típusú versek önállóságáról, keveredéséről értekezik: FRIED István, *A neoklasszicista óda Kelet-Közép-európai megújulásának kérdése = Tanulmányok Dobossy László 70. születésnapjára*, szerk. GYIVICSÁN Anna, Bp., 1980, 141.

18 Erre vonatkozóan: SZÖRÉNYI László, „Tükröcske egy ficzkó-poéta számára”: *Ungvárnémeti Tóth László kritikai fogadtatása*, A.Univ.Szeg.hist.litt., XVIII., 1981, 86.; TÓTH Sándor Attila, „Az istenülés dicsősége”: *Ungvárnémeti Tóth László költői portréja*, Szeged, Gradus ad Parnassum, 2001, 36, 135.

19 Utal erre: TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 36.

20 A műfaj meghatározásához Szegedy-Maszák Mihály és Fried István tanulmányain kívül: CSERNÁTONI Gyula, *A magyar ódaköltés története a legrégebbi időkől Vörösmartyig*, Figyelő, 1882, XII., 321–347. és XIII, 12–44.; CSETRI Lajos, *Kazinczy irodalomszemlélete =*

Uő, *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., Akadémiai, 1990, 104–215.

21 Minderre Szajbély Mihály is figyelmeztet: SZAJBÉLY Mihály, *Ungvárnémeti Tóth László episztolái = Klasszika és romantika között*, 173.

22 WEÖRES Sándor, *Egy ismeretlen nagy magyar költő: Ungvárnémeti Tóth László (1788–1820)*, Diárium, 1943, 272.

23 Csetri Lajos Berzsenyi-könyvében utal arra, hogy a racionális klasszicizmus „kedvelte a zenei és logikai egységek egybeesését, az egy verssor–egy mondat eszményét, és Kazinczy, aki ehhez az eszményhez közelebb állt, mint Berzsenyi, legtöbb bíráló megjegyzését kritikai levelében épp a sorátlépésekkel kapcsolatban mondta el, különösen, ha azok szintagmákat vágta ketté”. Csetri Lajos a sorok egymásba hajlásának kérdéséhez Ungvárnémeti Pindarosz-tanulmányát is feleleveníti: „Horatius Pindarosz módjára, de Türtaiosz, Alkaiosz és más görög költők nyomán is, milyen helyesen ismerte fel, hogy az ódai lendület mennyire nem tűri a gondolatnak a sorvéggel való lezárását.” – CSETRI Lajos, *Nem sokaság hanem lélek: Berzsenyi-tanulmányok*, 82–83.

24 TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 48.

25 Gotthold Ephraim LESSING, *Zerstreute Anmerkungen = Uő, Gesammelte Werke in zehn Bänden*, hrsg. Paul RILLA, 1968.; továbbá: VAJDA György Mihály, *Lessing*, Bp., Művelt Nép, 1955, 151–152.

26 Johann Gottfried HERDER, *Über das griechische Epigramm = Uő, Werke in 5 Bänden*, 1957, továbbá: HEGEDŰS Géza–KOVÁCS Endre, *Epigramma = Világirodalmi lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, Bp., Akadémiai, 1986, II, 1151.

27 Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *Estztikai előadások*, ford. SZEMERE Samu, Bp., Akadémiai, 1980, III., 325.

28 TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 50–51.

29 Szegedy-Maszák Mihály szerint nagyobb értéket kizárólag Ungvárnémeti apológiai hordoznak: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *i. m.*, 58. A műfajra vonatkozóan a következő korabeli értekezések forgathatók haszonnal: *Ism., A' meséről, vagy költött-beszédéről*,

Mindenes Gyűjtemény, 1791/5, 352–355.; Ism., A' meséről, vagy poétikai históriáról, Mindenes Gyűjtemény, 1791/5, 342–349., FÖLDI János, A' verstrásról, Bp., Tankönyvkiadó, 1962, 81.

30 TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 59.

31 UNGVÁRNÉMETI TÓTH László, *A Románc*, *HaszMul*, 1817/ I/ 20, 153–155.

32 TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 54. Attila hős-tetteire vonatkozóan Kézai írása is fontos forrás lehetett: KÉZAI Simon, *A magyarok cselekedetei*, ford. BOLLÓK János, utószó, jegyz. VESZPRÉMY László, Bp., Osiris, 1999, 98.

33 Utal erre: TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 54.

34 *KazLev.*, XIII, 484., XIV, 25., XVII, 53.

35 Az alkalmi költemények kapcsán („Semmi sincs trivialisabb dolog mint az alkalmatossági vers” – *KazLev.*, IV, 22.) Kazinczy Ferenc egyetlen, a saját személyét is érintő esetben tett csak kivételt, mikor is Kis János Török Sophie-val kötött házasságára egy menyegzői dalt szerzett. Kainczy a soproni lelkes versét több alkalommal is dicsérte: *KazLev.*, III, 318–319.; III, 320.; III, 322–323.

36 A sztoikus filozófiára vonatkozóan: HOLBACH, *Az egyetemes morál, avagy az ember kötelességei, természetére alapozva: Előszó = A francia felvilágosodás morálfilozófiája*, vál., utószó, jegyz. LUDASSY Mária, Bp., Gondolat, 1975, 344–365.; PAIS István, *A görög filozófia*, Bp., Gondolat, 1982, 501–561.; ALSZEGHY Zsolt, *Faludi Nemes ember-ének magyar rokoni*, It, 1943, 68–80.; CSAPODI Csaba, *Két világ határán: Fejezet a magyar felvilágosodás történetéből*, Századok, 1945, 85–137.; Lucius Annaeus SENECA, *A lelki nyugalomról*, ford. BOLLÓK János, Bp., Seneca, 1997.

37 *Protocollum Togatum subsoribentium 1808*. K. e. I. 1. számozatlan 48. oldal (A Tiszáninni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára, Sárospatak).

38 BENDA Kálmán, *A Kollégium története 1703-tól 1849-ig = A Sárospataki Református Kollégium: Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára*, szerk. a Tiszáninni Református Egyházkerület elnöksége, Bp., 1981, 99–105.

39 *A Sárospataki ref. Kollégiumnak rövid Históriaja, Fő Pátrónusainak, Kúrátorainak, Professornak és a' közelebbi időbeli Séniorainak Laistro-*

mával, öszveszedte: SZOMBATHI János, S. Patakon, 1827, 49.

40 SZOMBATHI János, *i. m.*, 49.

41 A szöveg forrására vonatkozóan: TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 64–66.

42 TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 71–72. Tóth listája, mely az önszeretetről szóló korabeli írásokat tartalmazza, néhány szöveggel kiegészíthető: BESSENYEI György, *Az embernek próbája*, kiad. HARSÁNYI István, Bp., MTA, 1912, 575–704, 1545–1563. sor, *Válogatás Faludi Ferenc prózai műveiből: Téli éjszakák*, sajtó alá rend. RÓNAY György, Bp., Magvető, 1978, 343–344., FAZEKAS Mihály, *Az önnönszeretet = Verseghy Ferenc, Földi János, Fazekas Mihály válogatott művei*, sajtó alá rend. JULOW Viktor, Bp., Szépirodalmi, 1989, 632–635.

43 A kérdésre vonatkozóan Nagy Imre tanulmánya forgatható haszonnal: NAGY Imre,

Az önszeretet dramaturgiája (A szereplők közti viszonyok Ungvárnémeti Tóth László Nárcisz-ában) = In honorem Bécsy Tamás 70, szerk. HANUS Erzsébet, Zalaegerszeg, 1998, 64–76.

44 A metafora értelmezésére vonatkozóan: SZÖRÉNYI László, *i. m.*, 85–86.; TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 72.: „A talányos szavak értelmezését a *Camarina tavának* értése adja... A verssorok értelmezése tehát: ha az egyén nyíltan hangoztatja önszeretését (= a modern szenzualista világképpel), óhatatlanul szembekeverül egyfajta közösségi etikával (= a sztoikus keresztény világképpel), amit a társadalom jelenleg elfogad... Az önszeretet elhallgatása esetén azonban önnön létét fogja megtagadni (*színed vesztet*), ami még súlyosabb bűn.”

45 Utóbbi összefüggésre vonatkozóan: TÓTH Sándor Attila, *i. m.*, 73–74.